

ZBYSZKO MELOSIK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

TOTALNA PIŁKA NOŻNA I POMARAŃCZOWA TOŻSAMOŚĆ NARODU HOLENDERSKIEGO

ABSTRACT. Melosik Zbyszko, *Totalna piłka nożna i pomarańczowa tożsamość narodu holenderskiego* [Total Soccer and Orange Identity of Dutch Nation]. *Studia Edukacyjne* nr 40, 2016, Poznań 2016, pp. 55-67. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2016.40.4

The article is devoted to analysis of relationship between Dutch way of playing soccer, so called "total" soccer and Dutch identity. The origin of total soccer is presented as well as its features with aggressive way of play and permanent exchange of players' position. The comparison of total soccer with architecture of Amsterdam as a total city is made. Also, the political context of soccer concerning the soccer games with Germany is considered.

Key words: soccer, totality of play, Dutch identity, Dutch architecture, Dutch-German relationship

Holenderska piłka nożna wniosła ogromny wkład w rozwój tej dyscypliny sportu w ostatnich dekadach, szczególnie za sprawą drużyny narodowej, ale także sukcesów takich znakomitych klubów, jak Ajax Amsterdam, PSV Eindhoven, czy Feyenoord Rotterdam. Z kolei, najbardziej „spektakularny” piłkarz holenderski Johan Cruyff stał się integralną częścią historii tego sportu. W Holandii piłka nożna stała się przy tym lustrem, ale także źródłem narodowej tożsamości, chociaż w zupełnie inny sposób, niż miało to miejsce w przypadku krajów Ameryki Południowej.

W kontekście analizy kulturowo-tożsamościowej roli piłki nożnej, w społeczeństwie holenderskim w sposób nieodwołalny pojawia się pojęcie „futbolu totalnego”. Jego źródła i początki sięgają amsterdamskiego Ajaxu i jego

trenera w latach 1969-1973 Rinusa Michelsa. Totalną piłkę nożną cechuje bardzo elastyczny styl, w którym każdy gracz „podąża za płynnością gry, a jego pozycja taktyczna jest zajmowana przez kolegę z drużyny”. Pozwala to obrońcom na przejście do ataku, a napastnikom na cofnięcie się do obrony, jeśli wymaga tego sytuacja. Mamy tutaj także do czynienia z zamykaniem lub otwieraniem przestrzeni – w zależności od sytuacji¹. Główna idea totalnej piłki nożnej polegała więc na tym, aby uczynić przestrzeń na boisku w przypadku posiadania piłki tak dużą, jak to możliwe, z kolei „skrócić boisko” w jak największym stopniu, kiedy piłkę posiadał przeciwnik².

Totalna piłka nożna opierała się na organizacji i zawłaszczaniu przestrzeni; była proaktywna (lub nieustannie aktywna). Stanowiła „doktrynę nieustannego ataku, zajmowania przestrzeni na połowie przeciwnika oraz nieustannej wymiany pozycji zawodników”. Przeciwnik poddawany był stałej presji, również na jego połowie, a walkę o odzyskanie piłki podejmowano natychmiast po jej utracie. Gra była bardzo spektakularna w swojej estetyce, a jednocześnie wymagała znakomitego przygotowania taktycznego, zarówno całego zespołu jak i poszczególnych zawodników, którzy musieli inteligentnie „czytać grę”. Tym bardziej że przemieszczanie dużej liczby zawodników na połowę przeciwnika narażało drużyny holenderskie na niebezpieczne kontrataki ze strony przeciwników³.

Jeden z komentatorów holenderskich napisał o drużynie narodowej tego kraju z roku 1974 następująco:

Nasz styl był bardzo płynny, pozwalał graczom na zmiany pozycji, ponieważ znajdowali się oni w ciągłym ruchu. Byliśmy najbardziej kreatywni, zawsze dążący do pójścia do ataku. W tym zespole poszczególni gracze pokazywali swój geniusz, podporządkowując się jednak wspólnemu celowi (...) Graliśmy totalny futbol⁴.

Gracze mieli być pełni inicjatywy, a każda akcja była niczym przygoda – dominował system 4-3-3⁵.

Podobnie problem ten ujmuje Ric Jensen, który pisze: totalny futbol polega na „płynnym systemie, w którym każdy gracz (poza bramkarzem) może przyjąć jakąkolwiek rolę w zespole, być napastnikiem, pomocnikiem albo obrońcą”. Nazywano to „paradygmatycznym przykładem pięknego futbo-

¹ C. Parrish, J. Nauright, *Soccer Around the World: A Cultural Guide to the Worlds' Favourite Sport*, Santa Barbara 2014, s. 209.

² K. Walther, *Total Football (Netherlands)*, [w:] *Sport Around the World. History, Culture and Practice*, red. J. Nauright, C. Parrish, Santa Barbara 2012, s. 450.

³ M. Kraba, *The Story has been told*, Ohio USA 2010, s. 96-97.

⁴ F.J. Lechner, *The Netherlands. Globalization and National Identity*, New York 2008, s. 2.

⁵ Tamże, s. 3.

lu”⁶. Piłkarze i trenerzy Holandii mieli poczucie wyższości nad innymi drużynami, a styl ten nazywany był *clock-work Orange* (wszyscy gracze przypominali precyzyjne trybiki zegarka)⁷. Zespół z roku 1974 nazywano także „pomarańczową maszyną”⁸, a całą Holandię ogarnęło „pomarańczowe szaleństwo”⁹ (co ciekawe, pomarańczowe koszulki piłkarzy narodowej drużyny Holandii odwołują się do symboliki monarchii holenderskiej, brakuje w nich akcentu czerwonego, białego, czy niebieskiego, które dominują na fladze tego kraju)¹⁰.

Jednocześnie przy tym – co jest pewnym paradoksem – „holenderscy arystokraci piłki nożnej grali widowiskowo i elegancko”¹¹; uważano niekiedy, że „na arenie międzynarodowej Holendrzy byli Brazylijczykami Europy – znakomicie przygotowani technicznie, a przy tym grający bardzo widowiskową piłkę”¹². Sukcesy totalnych zespołów holenderskich były nadzwyczajne. W finale Pucharu Mistrzów roku 1971 Ajax zwyciężył Panathinaikos Ateny, w 1972 roku dokonał destrukcji włoskiego *catenaccio* wygrywając z Interem Mediolan 2 : 0 w tych samych rozgrywkach, a w 1973 roku zwyciężając Juventus Turyn. W tym samym roku został zwycięzcą superpucharu Europy po meczach z Milanem Mediolan (0 : 1 i 6 : 0). Holendrzy także kilkakrotnie byli w finale mistrzostw świata, ale zawsze przegrywali: w 1974 roku – z Niemcami, w 1978 – z Argentyną, w 2010 roku – z Hiszpanią. Mistrzami Europy zostali natomiast w 1988 roku.

Pamiętam rok 1975, kiedy jako dwudziestolatek przeżywałem ogromny sukces polskiej narodowej reprezentacji, jakim było pokonanie Holandii w Chorzowie 4 : 1 w eliminacjach mistrzostw Europy, w obecności 85 tysięcy widzów (bramki zdobyli: Gadocha, Lato i dwie Szarmach). Rok wcześniej reprezentacja tego kraju zdobyła wicemistrzostwo świata (po porażce w finale w Monachium z Niemcami 1 : 2), w 1976 roku – brązowy medal mistrzostw Europy, a w 1978 roku – kolejne wicemistrzostwo świata. Holandia przybyła do Chorzowa w swoim najsilniejszym składzie – z Johanem Cruyffem, van Hanegemem, van de Kerkhofem i Neeskensem. Polska pokonała więc reprezentację tego kraju w okresie świetności „futbolu totalnego”.

---

⁶ R. Jensen, *Looking at the extraordinary success of „Clockwork Orange”: examining the brilliance of total football played by the Netherlands*, Soccer and Society, 2014, 15, 5, s. 721.

⁷ Tamże.

⁸ F. Arocena, K. Bowman, *Lessons from Latin America: Innovations in Politics, Culture and Development*, Toronto 2014, s. 170.

⁹ F.J. Lechner, *The Netherlands. Globalization*, s. 3.

¹⁰ R. Witzig, *The Global Art. of Soccer*, New Orleans 2006, s. 67.

¹¹ M. Kraba, *The Story has been told*, s. 99.

¹² B. Coates, *Why the Dutch are Different: A Journey into the Hidden Heart of the Netherlands*, London 2015, s. 167.

Mecz ten uważany jest za jeden z najlepszych w historii polskiej drużyny narodowej.

Śledziłem wówczas także wyniki ligi holenderskiej, szczególnie w kontekście rywalizacji dwóch najlepszych zespołów – przywoływanego już Ajaxu Amsterdam i Feyenordu Rotterdam. Warto dodać, że przez dekady dyskutowano w Holandii na temat odmienności w stylu gry obu drużyn, jednakże głównym motywem rywalizacji między tymi drużynami była kulturowa, polityczna i ekonomiczna rywalizacja między miastami, w którą wpisywały się mecze między tymi dwoma drużynami¹³. Jak ujmuje to obrazowo B. Coates, rywalizacja piłkarska odzwierciedlała „niechęć między amsterdamskimi i rotterdamczymi, wynikającą ze wspólnego przekonania, że ci drudzy pochodzą z jakiegoś dziwnego i odległego miejsca”¹⁴.

W jaki sposób totalną piłkę nożną można umieścić na tle dyskusji dotyczących narodowej tożsamości Holendrów. W dyskusjach na ten temat odwoływano się porównawczo do najlepszych okresów holenderskiej historii i sztuki. Umieszczano również piłkę nożną na tle globalnych aspiracji narodu holenderskiego. B. Coates pisze o tym tak:

Kolektywny styl gry stosowany przez Holendrów, którego istotą była zdolność każdego gracza do szybkiego podejmowania bardzo istotnych decyzji na niewielkiej przestrzeni była przez niektórych ekspertów postrzegana jako odzwierciedlenie holenderskiego charakteru i kultury¹⁵

(i odzwierciedlenie stosunku do ziemi oraz konieczności wydzierania jej morzu).

Sugerowano także, że narodowy zespół piłkarski Holandii wyraża radosny i innowacyjny styl, który uosabia cechy słynnych artystów, podróżników, odkrywców i myślicieli, którzy rodzili się przez wieki w tym kraju; z kolei według innej teorii idea totalnego futbolu może wynikać z tradycji architektury holenderskiej, a jej najistotniejszą cechą było projektowanie budynków wykorzystujących wydajnie przestrzeń fizyczną, a przy tym jednocześnie dostarczających patrzącym przyjemności estetycznej (...)¹⁶.

Postmodernistyczny rzeźbiarz Jeroen Henneman nazywał holenderskiego napastnika, grającego później także w Arsenalu Londyn Dennisa Bergkampa „wspaniałym artystą w zakresie kreowania przestrzeni poprzez swoje podania”, przyrównując go do artystycznych innowacji, jakie wykre-

¹³ Tamże, s. 188.

¹⁴ Tamże, s. 189.

¹⁵ R. Jensen, *Looking at the extraordinary*, s. 721.

¹⁶ Tamże.

owali Jan Vermeer i Piet Mondrian – klasycy holenderskiego malarstwa¹⁷. Piłkarze mieli także odzwierciedlać artystyczne zdolności do planowania, które cechują „holenderską wrażliwość”¹⁸. Twierdzono też, że najlepszy piłkarz holenderski Johann Cruyff i jego „głębokie oraz oryginalne” podejście do przestrzeni boiska jest „esencjalnie holenderskie” i przypomina „artystyczne wizje wspaniałych holenderskich malarzy”¹⁹. Uznawano go za „najsłynniejszego i najbardziej kreatywnego Holendra od czasów Van Gogha”, a jego świadomy styl gry opierał się na zasadzie: „Podawaj i przemieszczaj się po boisku (...) twórz przestrzeń z niczego; dla efektywności i dla przyjemności estetycznej”²⁰. Podkreślano też, że Holendrzy wolą przegrać, ale grać pięknie, niż wygrać po brzydkiej grze²¹ (S. Kuper i S. Szymanski piszą następująco o porażkach na boisku: „podczas gdy Holendrzy umierają pięknie, to Anglicy po prostu umierają”²²).

W analizie relacji między holenderskim „totalnym futbolem” a kulturą warto przywołać poglądy Davida Winnera. Pisze on: „Zanim pojawił się holenderski futbol totalny istniała holenderska architektura”. Autor odwołuje się do pierwszych dekad XX wieku i ekspresjonistycznej Amsterdamskiej szkoły architektury, która z czasem zaczęła wytwarzać „spektakularne rezultaty: starannie wyskalowane eksplozje wzorów geometrycznych i ekstrawagancje art deco”. Istniało założenie, że każda nawet najmniejsza część powinna stanowić część całościowego projektu. Amsterdam stał się totalnym miastem, pełnym dużych budynków i bulwarów. Jednakże, istniało również wiele przestrzeni dla indywidualnej kreatywności, także artystycznej (freski, rzeźby, dekoracje). Architektura ta dostarczyła również „fizycznego” kontekstu dla futbolu Ajaxu²³. Holenderskie drużyny piłkarskie zda-

---

¹⁷ Por. S. Kuper, *Holland, a Country of Clubs The Global Games*, [w:] *Writers on Soccer*, red. J. Turnbull, T. Satterlee, A. Raab, University of Nebraska 2008, s. 40.

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ F.J. Lechner, *Imagined Communities in the Global Games: soccer and the development of Dutch Global Identity*, *Global Networks. A Journal of International Affairs*, 2007, 7, 2, s. 219.

²⁰ M. Dickinson, *Johan Cruyff, the Dutch Pythagoras in boots has lung cancer*, *The Weekend Australian*, 24.10.2015; adres internetowy: <http://www.theaustralian.com.au/sport/the-times-sport/johan-cruyff-the-dutch-pythagoras-in-boots-has-lung-cancer/news-story/9450b97aff4743d6d07a037d6947ac2>

²¹ B. Coates, *Why The Dutch Are Different*, s. 196.

²² Por. Jan C. van Ours Martin A. van Tuijl, *Country-Specific Goal-Scoring in the “Dying Seconds” of International Football Matches*, Discussion Paper No. 4970, Bonn, May 2010, s. 8; adres internetowy: <http://ftp.iza.org/dp4970.pdf>

²³ D. Winner, *The Neurotic Genius of Dutch Soccer*, London 2001, wykorzystano fragmenty wydania amerykańskiego (New York 2011), z rozdziału zatytułowanego „Totality”, zamieszczonego w bazie „Google Books” – wersja bez poszczególnych stron.

wały się – w ramach totalnej piłki nożnej – grać w sposób kompatybilny z taką architekturą.

Holenderska piłka nożna jest więc zakorzeniona w kulturze holenderskiej. Z uwagi na położenie geograficzne, historię Holandii wyznacza walka o zdobywanie przestrzeni. Na obszarze tego kraju to człowiek – w walce z morzem – wytwarzał przestrzeń. Piłkarze holenderscy potrafili – jak nikt dotąd – strukturyzować swoją grę w sposób wręcz „abstrakcyjny” czy „architektoniczny”. „Gracze zmieniali swoje pozycje, dążąc zawsze do otwierania świeżych [nowych] powierzchni przestrzeni w ramach ograniczonej geometrii boiska (...)”. Wspomniany już Cruyff nazywany był wręcz „Pitagorasem” boiska – a to z uwagi „na swoją zdolność do znajdowania nowej przestrzeni poprzez swoje znakomite sytuowanie się na boisku i dokładnie wymierzone podania”²⁴. Holenderska filozofia Totalnej Piłki Nożnej stanowiła konsekwentne zastosowanie doprowadzonych do perfekcji zasad zarządzania przestrzenią do ograniczonej „geografii boiska piłkarskiego”²⁵. Holendrzy wygrywali z przeciwnikami nie z uwagi na swoją siłę fizyczną, ale dzięki „inteligencji i pięknu”²⁶. Widzowie czekali na ten „moment napięcia” w grze zespołu holenderskiego, kiedy „błyskotliwe wykorzystanie przestrzeni otwierało lukę w defensywie przeciwnika” – uznawano to wręcz za projektowanie architektoniczne²⁷. Jeden z komentatorów, porównując holenderską piłkę nożną do projektowania, skonstatował:

Dobre projektowanie także przypomina sztukę, mimo że nie jest to jego celem (...) [jednakże] sztuka jest celem samym w sobie, a projektowanie się środkiem do uzyskania celu. Jednakże dobry projekt ma ogromny estetyczny urok. Przestrzeń, tekst, image i kolor łączą się w jedno tworząc formę zrównoważonej kompozycji, wobec której można z powodzeniem stosować język sztuki: wdzięk, harmonia i piękno²⁸.

Autor tego samego tekstu nie zgadza się jednak ze stwierdzeniem, że Holendrów można nazwać „Brazylijczykami Europy”. W przeciwieństwie bowiem do Brazylijczyków, którzy kultywują niczym nieskrępowaną kreatywność i indywidualizm, u Holendrów wolność piłkarza na boisku „jest dozwolona jedynie w kontekście systemu”. Holenderski futbol działał,

---

²⁴ Analogue76, Dutch Total Football and the Practice of Design, April 2012, adres internetowy: http://analogue76.com/blog/entry/dutch_total_football_and_the_practice_of_design

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

o czym już pisano, jak zegarek²⁹. „Sztuka dla sztuki nie jest akceptowana. Talent i wyobrażenia są bardzo wysoko cenione, jednak tak długo dopóki są wykorzystywane na rzecz zespołu”³⁰. Autor ten pisze, że holenderski styl gry wznosił się wręcz do „królestwa estetyki”, jednakże jego celem nie było „podziwianie bezbronnych estetów” – stanowił „pragmatyczny środek do uzyskiwania zwycięstwa”³¹.

W kontekście próby dostrzeżenia związków między holenderską mentalnością a kulturą można przywołać bardzo ciekawe rozważania, które opublikowała Maaïke Feitsma na temat postrzegania przez Holendrów i Holenderki mody. Oto w powojennej Holandii uważano zwykle, że stroje powinny być skromne, funkcjonalne i mało ekstrawaganckie, „nadające się do noszenia”. Przy wyborze stroju Holendrzy kierują się zasadą ich „solidnego” wyglądu, trwałości i oszczędności. Często krytykują modę paryską za jej nadmierną orientację na luksus i marnotrawstwo³². Tradycyjnie, ubiór ma być więc skromny, praktyczny; głównym jego wyznacznikiem ma być prostota i oparcie się na prostych liniach oraz stonowanych kolorach³³. Od szóstej dekady XX wieku pojawiło się jednak przekonanie, że istnieje coś takiego, jak „z istoty swojej odmienna i unikatowa holenderska moda” – która opierała się na wyżej wymienionych zasadach i przekonaniu, że można adaptować dominującą „modę paryską, przy zachowaniu własnej tożsamości”³⁴. Nową generację holenderskich twórców mody – w latach osiemdziesiątych – miała cechować zarówno kreatywność i odrzucenie tradycyjnej mieszczańskiej mentalności, jak i typowo narodowy realizm³⁵. I tu można dostrzec pewne paralele – również i holenderska piłka nożna miała być oparta na prostocie, praktyczności i kreatywności; wpisując się w globalne trendy miała, podobnie jak i moda, potwierdzać tożsamość narodową.

Z drugiej strony, totalna piłka nożna z jej dążeniem do ekspresji wolności odzwierciedlała konstruowaną w tamtym okresie wizję dotyczącą roli Holandii w globalnym świecie. Uważano, że totalna piłka nożna „odzwierciedla szersze zmiany w społeczeństwie i staje się symbolem tego, w jaki

---

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² M. Feitsma, *Don't Dress to Impress: The Dutch Fashion Mentality*, November 2013, PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen, s. 5; adres internetowy: <https://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2009/08/maaike-feitsma-dont-dress-to-impress.pdf>

³³ Tamże, s. 4.

³⁴ Tamże, s. 10-11.

³⁵ Tamże, s. 12.

sposób Holendrzy postrzegają samych siebie”³⁶. Stanowić miała wizytówkę narodu holenderskiego w globalnym świecie³⁷ oraz część ideologii „kosmopolitycznego nacjonalizmu” tego kraju, stanowiącą odpowiedź na procesy globalizacji³⁸. Drużyna „cudownego koloru pomarańczowego” służyła tworzeniu romantycznej, wyidealizowanej, ahistorycznej i esencjalistycznej wizji narodu holenderskiego³⁹. Piłkarskie „szaleństwo było świadomie zrekonstruowane w skomodyfikowany spektakl medialny, inkorporowany jako forma rozrywki w narodowe party”, w „zrytualizowane konstruowanie narodu”⁴⁰. Wszystko to opierało się na nostalgii i paranacjonalistycznych sentymentach. Holandia miała więc być – również i dzięki totalnej piłce nożnej – jednocześnie integralną częścią globalnego świata, jak i niejako na zewnątrz niego.

Można dostrzec kilka kontekstów tego zagadnienia. Pierwszy z nich wiąże się z ideą kreatywnego indywidualizmu w ramach „zespołowego systemu”⁴¹. Holenderscy piłkarze postrzegani byli jako otwarci na nowe idee i gotowi do eksperymentów, pełni inwencji⁴². Komentując holenderski styl S. Kuper pisał:

Istotną rzeczą jest to, że Holendrzy grali piękną piłkę. W żadnym kraju tak małym jak Holandia nie pojawiło się tylu wspaniałych piłkarzy (...). W siedemnastym wieku w Holandii pojawili się wspaniali i wyróżniający się swoim stylem malarze. Teraz ten przeludniony kraj wytwarza wspaniałych piłkarzy⁴³.

Esencjalnie holenderski styl, którego istotą było

poszukiwanie przestrzeni, w ramach równoważenia tego co indywidualne z tym co zespołowe w płynnym atakowaniu bramki przeciwnika, miał odzwierciedlać duńskie dobre obyczaje i kosmopolitanizm⁴⁴.

Zespół holenderski z roku 1974 odzwierciedlał to wszystko, czym „Holandia chciała być w tym okresie” – odwagę i wyzwolenie⁴⁵. Wpisywało się to w ideę niezwykle liberalnej wówczas Holandii: z liberalnym podejściem

³⁶ F.J. Lechner, *Imagined Communities in the Global Games*, s. 219.

³⁷ Tamże, s. 216.

³⁸ Tamże, s. 217.

³⁹ Tamże, s. 222.

⁴⁰ Tamże, s. 225.

⁴¹ Tamże, s. 219.

⁴² L. Crolley, D. Hand, *Football, Europe and the Press*, Abingdon 2002, s. 92.

⁴³ Por. S. Kuper, *Holland, a Country*, s. 43.

⁴⁴ F.J. Lechner, *The Netherlands*, s. 4.

⁴⁵ Tamże, s. 20.

do marihuany, wolnego seksu i mniejszości seksualnych oraz eutanazji⁴⁶. Rewolucja futbolowa związana była z rewolucją kulturową. „Uwolnienie” – w ramach totalnej piłki nożnej – graczy holenderskich od dawnych mentalnych ograniczeń skorelowane było uzyskaniem większej wolności w życiu społecznym. „Nowe pokolenie nie chciało już żyć w szarym społeczeństwie”⁴⁷. Ultraagresywny futbol Ajaxu miał zaś symbolizować wolny od ograniczeń umysł.

Totalna piłka nożna i jej sukcesy pomogły Holendrom zmienić wizerunek swojego narodu we własnych oczach. Pozwoliły im uwierzyć, że też w innych dziedzinach to małe państwo może odnosić sukcesy. Inaczej mówiąc, dokonując swoistej „projekcji” sukcesów piłkarskich na inne dziedziny życia międzynarodowego, Holendrzy zaczęli przeceniać możliwości swojego państwa na arenie międzynarodowej. Źródłem sukcesów narodu-państwa oraz drużyny piłkarskiej miało być – jak sądzono – integrowanie tego co kolektywne albo tego, co jest systemem z kreatywnymi jednostkami, czy to obywatelami czy graczami⁴⁸.

Uważano, że zespół potrafi, poprzez swój styl gry, „rozciągnąć” boisko piłkarskie i stanowi to odbicie zdolności, jaką Holendrzy literalnie posiadają w zakresie „rozciągnięcia” przestrzeni fizycznej swojego kraju, poprzez (...) wydarcie ziemi morzu⁴⁹. Dla Holendrów, płynny, zorientowany na zmianę pozycji styl wydaje się być oczywisty – (...) wykorzystują [przecież] każdy kawałek ziemi⁵⁰.

W tym specyficznym „globalnym nacjonalizmie” holenderskim szczególną rolę odgrywała międzynarodowa piłkarska konfrontacja z Niemcami. W Holandii mecze z Niemcami przywołują ciągle wspomnienia II wojny światowej, a piłkarze niemieccy nie są inaczej określane, jak mianem „Szwabów” lub „Fryców”. Z kolei Niemcy określają piłkarzy holenderskich pejoratywnym określeniem *Cheeseheads* („serogłowi”)⁵¹. Holendrzy przeciwstawiali przy tym własny „olśniewający” styl gry „ponurej, mechanicznej wersji stylu, który był powszechnie przypisywany Niemcom”⁵². Jeden z kibiców holenderskich napisał po zwycięstwie Holandii z Niemcami w roku 1988,

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ D. Winner, *The Neurotic Genius*, wykorzystano fragmenty wydania amerykańskiego (New York 2011), z rozdziału zatytułowanego „Breakthrough”, zamieszczonego w bazie „Google Books” – wersja bez poszczególnych stron.

⁴⁸ G. Ritzer, P. Dean, *Globalization*, Malden 2015, s. 120.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ B. Coates, *Why the Dutch are Different*, s. 177.

⁵¹ A. Brand, A. Niemann, *Football and National Identity in Europe*, [w:] *More than a Game. Sports, Society and Politics*, red. W. Hofmeister, Singapore 2014, s. 45.

⁵² F.J. Lechner, *Imagined Communities*, s. 216.

w meczu rozegranym w Hamburgu 2 : 1 (zwyciężając następnie w finale Związek Radziecki) w półfinale mistrzostw Europy: „Był to najpiękniejszy dzień mojego życia”. Wówczas 9 z 16 mln Holendrów wyszło na ulice, aby świętować to zwycięstwo⁵³. Był to rewanż za porażkę z Niemcami w 1974 roku, w finale mistrzostw świata w Niemczech, przez słynną drużynę totalnego futbolu, nazywaną „matką wszystkich klęsk”⁵⁴. Dla wielu komentatorów było to niezrozumiałe, w jaki sposób jedna z najlepszych jedenastek w historii piłki nożnej mogła wówczas przegrać, zdobywając bramkę z rzutu karnego w pierwszej minucie i posiadając w swoim składzie „artystę” i „geniusza” Johanna Cruyffa. Simon Barnes komentował ten mecz następująco: „Metoda zwyciężyła szaleństwo: nauka pokonała sztukę: godne szacunku zwyciężyło to, co jest godne miłości”⁵⁵. Szok po porażce narodowego zespołu holenderskiego w finale mistrzostw świata w roku 1974 w meczu z Niemcami był tak wielki, że Johan Timmers stwierdził: „klęska w 1974 stanowiła największą traumę w XX wieku, poza powodzią w roku 1953 i Drugą Wojną Światową”. Ta porażka przypominała wielu Holendrom brutalne działania Niemców wobec ich kraju w latach II wojny światowej⁵⁶.

Popularność i sukcesy futbolu holenderskiego spowodowały, iż wielu jego trenerów i piłkarzy otrzymało zagraniczne propozycje. Skoncentruję się tutaj na jednym charakterystycznym przypadku. Kiedy holenderski trener Van Gaal w roku 1997 przybył do Barcelony w celu objęcia funkcji trenera, wkrótce zaczął sprowadzać piłkarzy holenderskiej drużyny narodowej – jednego po drugim. Barcelonę zaczęto nazywać „Ajaxem B”, zaś katalońscy gracze znaleźli się w cieniu. Miejscowi krytycy uważali, że gra Barcelony zaczęła przypominać maszynę, „a artyści typu Rivaldo otrzymywali przepis na grę, w którym było bardzo niewiele miejsca na kreatywność”⁵⁷. Van Gaal pozbył się wielu katalońskich graczy, również i tych, którzy byli własnymi wychowankami Barcelony (nazywanymi łącznie *la Quinta del mini* – od nazwy małego stadionu Barcelony, na którym rozgrywała mecze jej druga drużyna). Spośród graczy katalońskich jedynie Xavi Garcia zdołał zachować ważną pozycję w drużynie. To wywołało nerwowość wśród kibiców katalońskich, jednak z uwagi na główny cel, jakim były sukcesy na boisku,

⁵³ H. van Houtum, F. van Dam, *Topophilia or Topoporno? Patriotic Place Attachment in International Football Derbies*, *International Social Science Review*, 2002, 3(2), s. 243.

⁵⁴ Tamże, s. 244.

⁵⁵ M. Kraba, *The Story has been told*, s. 100.

⁵⁶ R. Jensen, *Looking at the extraordinary*, s. 723.

⁵⁷ J. Roy, *Football, European Integration, National Identity: The Case of FC Barcelona* – referat wygłoszony podczas konferencji: European Community Studies Association w roku 2001, adres internetowy: http://aei.pitt.edu/2175/1/002253_1.PDF, s. 10.

w tym przede wszystkim zdobycie mistrzostwa kraju i pokonanie Ajaxu, Van Gaal otrzymał od nich szansę – „poświęcono społeczną i narodową tożsamość”. W niektórych meczach na boisku znajdowało się aż 7 Holendrów i tylko jeden Katalończyk. Barcelona za czasów Van Gaala zdobyła dwa mistrzostwa Hiszpanii i jeden puchar Hiszpanii, jednakże nie odnosiła sukcesów w rozgrywkach na poziomie europejskim⁵⁸. Poza tym, „FC Barcelona utraciła swoją tożsamość” – to była ogromna cena za „eksperyment Van Gaala”⁵⁹. A przecież „Barcelona stanowiła symbol katalońskiej integracji”; twierdzono, że „jest to więcej niż klub – jest to kultura”, stworzy przestrzeń dla „obywatelskiego nacjonalizmu”⁶⁰. Wkrótce „epoka holenderska” w Barcelonie się skończyła.

Należy dodać, że z czasem zasady holenderskiego futbolu stały się w tym sensie podręcznikowe, że każdy współczesny zespół grający na wysokim poziomie wymaga od swoich zawodników szybkich zmian pozycji w zależności od sytuacji. To, co było unikatowe dla Holendrów, stało się standardem – stracili przewagę polegającą na nowości swojego rozwiązania⁶¹. W konsekwencji, w ostatniej dekadzie narodowa drużyna piłkarska, jak również holenderskie kluby, odnosi w większym stopniu spektakularne porażki niż wspaniałe zwycięstwa. Na przykład, drużynę narodową spotkało niepowodzenie w awansie do finałów mistrzostw Europy w 2016 roku. Holandia została w swojej grupie eliminacyjnej wyprzedzona przez Czechy, Islandię i Turcję – drużyny, które absolutnie nie można nazwać potęgami piłkarskimi, przy czym Islandczycy, bez wątpienia, w historii futbolu europejskiego byli wręcz kopciuszkami. Holandia przegrała na wyjeździe z Islandią 0 : 2, zremisowała u siebie z Turcją 1 : 1, a szczytem kompromitacji była porażka na własnym boisku z Islandią 0 : 1, przegrała zarówno na wyjeździe, jak i u siebie z Czechami. W prasie można było przeczytać na ten temat następujące komentarze: „Co się stało z holenderskim futbolem? Pionierzy Totalnego Futbolu zostali zredukowani do totalnej desperacji, licząc na nonsensowny przypadek”. Prezentowali styl, który „nigdy przedtem nie kojarzył się z Holandią”. „Nie ma już nic pięknego w tych pomarańczowych koszulkach. Holandia prezentowała totalny bałagan, była pozbawiona idei i własnej tożsamości”⁶². Również w trakcie pisania tego tekstu agencje spor-

⁵⁸ Tamże, s. 11.

⁵⁹ Tamże, s. 12.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ B. Coates, *Why the Dutch are Different*, s. 201.

⁶² J. Steinberg, „The Guardian”, 14.10.2015, Holland’s dramatic fall from total football to total desperation; adres internetowy <https://www.theguardian.com/football/blog/2015/oct/14/holland-failure-qualify-euro-2016>

towe podały wiadomość, zatytułowaną: „Ajax upokorzony w Rosji”, porażka z Rostovem 1 : 4 wyeliminowała go z rozgrywek grupowych Ligi Mistrzów⁶³. Być może dlatego holenderskie zespoły nie odnoszą obecnie sukcesów, że – podobnie jak to miało miejsce podczas mistrzostw świata w 2006 roku – Holandia porzuciła „własny styl”⁶⁴.

Niezależnie jednak od wzlotów i upadków drużyn holenderskich, „totalna piłka nożna” stanowi unikatowy przykład relacji między sportem a tożsamością narodową, w formie „lustra” odzwierciedlającego jej rzeczywiste lub wyidealizowane cechy, jak również jako jej realnego źródła.

BIBLIOGRAFIA

- Analogue76, Dutch Total Football and the Praticce of Design, April 2012, adres internetowy: http://analogue76.com/blog/entry/dutch_total_football_and_the_practice_of_design
- Arocena F., Bowman K., *Lessons from Latin America: Innovations in Politics, Culture and Development*, Toronto 2014.
- Brand A., Niemann A., *Football and National Identity in Europe*, [w:] *More than a Game. Sports, Society and Politics*, red. W. Hofmeister, Singapore 2014.
- Coates B., *Why the Dutch are Different: A Journey into the Hidden Heart of the Netherlands*, 2015, London 2015.
- Crolley L., Hand D., *Football, Europe and the Press*, Abingdon 2002.
- Dickinson M., *Johan Cruyff, the Dutch Pythagoras in boots has lung cancer*, The Weekend Australian, 24.10.2015; adres internetowy: <http://www.theaustralian.com.au/sport/the-times-sport/johan-cruyff-the-dutch-pythagoras-in-boots-has-lung-cancer/news-story/9450b97aff4743d6d07a037d6947ac2>
- Feitsma M., *Don't Dress to Impress: The Dutch Fashion Mentality*, November 2013, PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen, s. 5; adres internetowy: <https://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2009/08/maaike-feitsma-dont-dress-to-impress.pdf>
- Football Oranje.com; Ajax humiliated in Russia as Champions League hopes shattered, 24.08.2016; adres internetowy: http://www.football-oranje.com/ajax-humiliated-russia/http://analogue76.com/blog/entry/dutch_total_football_and_the_practice_of_design; <https://play.google.com/books/reader?id=DZSTdlt7YjQC&printsec=frontcover&output=reader&hl=pl&pg=GBS.PT2> - briljant Orange; http://www.cityofsound.com/blog/2006/06/design_architec.html
- Jensen R., *Looking at the extraordinary success of „Clockwork Orange”: examining the brilliance of total football played by the Netherlands*, Soccer and Society, 2014, 15, 5.
- Kraba M., *The Story has been told*, Ohio USA 2010.

⁶³ Football Oranje.com; Ajax humiliated in Russia as Champions League hopes shattered, 24.08.2016; adres internetowy: <http://www.football-oranje.com/ajax-humiliated-russia/>

⁶⁴ F.J. Lechner, *Imagined Communities*, s. 216.

- Kuper S., *Holland, a Country of Clubs the Global Games*, [w:] *Writers on Soccer*, red. J. Turnbull, T. Satterlee, A. Raab, University of Nebraska 2008.
- Lechner F.J., *Imagined Communities in the Global Games: soccer and the development of Dutch Global Identity*, *Global Networks. A Journal of International Affairs*, 2007, 7, 2.
- Lechner F.J., *The Netherlands. Globalization and National Identity*, New York 2008.
- Parrish C., Nauright J., *Soccer Around the World: A Cultural Guide to the Worlds' Favourite Sport*, Santa Barbara 2014.
- Ritzer G., Dean P., *Globalization*, Malden 2015.
- Roy J., *Football, European Integration, National Identity: The Case of FC Barcelona* – referat wygłoszony podczas konferencji: European Community Studies Association w roku 2001, adres internetowy: http://aei.pitt.edu/2175/1/002253_1.PDF
- Steinberg J., „The Guardian” z 14.10.2015, Holland’s dramatic fall from total football to total desperation; adres internetowy <https://www.theguardian.com/football/blog/2015/oct/14/holland-failure-qualify-euro-2016>
- van Houtum H., van Dam F., *Topophilia or Topoporno? Patriotic Place Attachment in International Football Derbies*, *International Social Science Review*, 2002, 3(2).
- van Ours J.C., van Tuijl M.A., *Country-Specific Goal-Scoring in the “Dying Seconds” of International Football Matches*, Discussion Paper No. 4970, Bonn, May 2010, s. 8; adres internetowy: <http://ftp.iza.org/dp4970.pdf>
- Walther K., *Total Football (Netherlands)*, [w:] *Sport Around the World. History, Culture and Practice*, red. J. Nauright, C. Parrish, Santa Barbara 2012.
- Winner D., *The Neurotic Genius of Dutch Soccer*, London 2001.
- Witzig R., *The Global Art. of Soccer*, New Orleans 2006.